

ISROILOVA BAXTIJON BAXROMJON QIZI

Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash
muhandislari instituti Milliy tadqiqot universiteti

Ingliz tili kafedrası mudiri

E-mail: isroilovabaxtijon@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

TALABALARNING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI

RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV-KOGNITIV

YONDASHUVNING O'RNI

Sentyabr
2026

Annotatsiya: Ushbu maqolada filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi talabalarining lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda kommunikativ-kognitiv yondashuvning nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy oliy ta'limda talabalarining til o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiyasining pasayib borayotganligi va bu muammoni hal qilishda integratsiyalashgan yondashuvlarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi bilan belgilanadi. Maqolaning maqsadi – kommunikativ va kognitiv strategiyalarni uyg'unlashtirgan holda talabalarining lingvistik kompetensiyasini shakllantirish samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlash.

Kalit so'zlar: kommunikativ yondashuv, kognitiv yondashuv, lingvistik kompetensiya, talabalar motivatsiyasi, til ta'limi, filologiya, o'zbek tili, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, oliy ta'lim.

September
2026

Abstract: This article highlights the theoretical foundations and practical significance of the communicative-cognitive approach in developing linguistic competence of philology students. The relevance of the study is determined by the decline in students' internal motivation to learn language in modern higher education and the insufficient development of integrated approaches to solve this problem. The purpose of the article is to identify ways to increase the effectiveness of forming students' linguistic competence by harmonizing communicative and cognitive strategies.

Keywords: communicative approach, cognitive approach, linguistic competence, student motivation, language education, philology, Uzbek

language, pedagogical technologies, interactive methods, higher education.

Kirish. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida til o'qitish metodikasi so'nggi yillarda sezilarli darajada yangilandi. Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ishlab chiqilmoqda. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab talabalar, ayniqsa filologiya yo'nalishida, o'zbek (yoki chet) tilini o'rganishga nisbatan ichki motivatsiyaga ega emas. Ular vazifalarni faqat baho olish uchun bajaradi, tilni ongli va ijodiy egallashga intilmaydi.

Kommunikativ yondashuv (muloqotga yo'naltirilgan ta'lim) va kognitiv yondashuv (fikrlash, tushunish, anglash jarayonlariga asoslangan ta'lim) uzoq vaqt bir-biriga qarama-qarshi qo'yilgan. Biroq zamonaviy tilshunoslik va pedagogik tadqiqotlar ularni birlashtirish zarurligini ko'rsatmoqda [6; 8]. Ushbu maqola aynan shu ikki yondashuvning sintezi – kommunikativ-kognitiv yondashuv – talabalarning lingvistik kompetensiyasini va o'rganish motivatsiyasini qanday rivojlantirishi mumkinligiga bag'ishlangan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot 2025-2026 o'quv yilining birinchi semestrda Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti, Milliy tadqiqot universitetining Iqtisodiyot fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish yo'nalishi, Ingliz tili kafedrasida olib borildi. Tadqiqotda jami 78 nafar 1-bosqich talabasi ishtirok etdi (nazorat guruhi – 39 nafar, tajriba guruhi – 39 nafar). Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- So'rovnoma – talabalarning til o'rganishga nisbatan motivatsiyasini aniqlash uchun (o'qituvchi tomonidan ishlab chiqilgan 15 savolli Likert shkalasi).
- Pedagogik kuzatuv – darslardagi talabalar faolligi, savol-javob va muhokamalardagi ishtirokini qayd etish.
- Qiyosiy tahlil – nazorat va tajriba guruhlarini natijalarini solishtirish.
- Eksperimental sinov – tajriba guruhida kommunikativ-kognitiv yondashuv asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturini (8 hafta, jami 32 soat) qo'llash.

Nazorat guruhida an'anaviy metodika (ma'ruza, matn o'qish, savollarga javob berish) saqlanib qoldi.

Tajriba guruhida esa har bir dars quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oldi: muammoli vaziyat (kognitiv faollashtirish) → juftlik/guruhli muloqot (kommunikativ amaliyot) → aks ettirish (refleksiya) → mustahkamlash.

Tahlil va natijalar.

1. Kommunikativ-kognitiv yondashuvning nazariy asoslari

Kommunikativ yondashuv [1; 2] tilni ijtimoiy muloqot vositasi sifatida qaraydi. Unga ko'ra, til o'rganish – bu real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilish orqali amalga oshadi. Kognitiv yondashuv [4; 5] esa til o'rganishni ongli bilish jarayoni deb hisoblab, xotira, diqqat, tahlil va sintez kabi psixik jarayonlarni asosiy o'ringa qo'yadi.

Ushbu ikkala yondashuvning birlashmasi – kommunikativ-kognitiv

yondashuv – quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Tilni o'rganish muloqot va tushunishning birligi.
- Talaba faqat gapiruvchi (speaker) emas, balki kognitiv agent – o'z o'qishini rejalashtiruvchi, nazorat qiluvchi va baholovchi shaxs.
- Ta'lim mazmuni real hayotiy kommunikativ vaziyatlar va shu bilan birga lingvistik tizimni anglashga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

2. Talabalar motivatsiyasi va lingvistik kompetensiya

Motivatsiya – bu o'quv faoliyatining asosiy harakatlantiruvchi kuchi. E. Deci va R. Ryan o'zlarining o'z taqdirini belgilash nazariyasida ichki motivatsiyani uchta asosiy ehtiyojga bog'laydi [3]: avtonomiya (o'z faoliyatini o'zi boshqarish), kompetentlik (o'z samaradorligini his qilish), bog'liqlik (boshqalar bilan aloqa va munosabat). Kommunikativ-kognitiv yondashuv aynan shu uchala ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi:

- Avtonomiya – talaba o'z maqsadlari va bajarish usullarini tanlaydi (kognitiv komponent).
- Kompetentlik – muammoli vazifalarni muvaffaqiyatli yechish orqali mustahkamlanadi.
- Bog'liqlik – guruhli muloqot va loyiha ishlari orqali shakllanadi (kommunikativ komponent).

Tajriba guruhida o'zbek tili stilistikasi fanidan quyidagi mavzular kommunikativ-kognitiv yondashuv asosida o'tildi (1-jadval).

1-jadval. Tajriba guruhida kommunikativ-kognitiv yondashuv asosida o'tilgan mavzular

Mavzu	Kommunikativ komponent	Kognitiv komponent
Badiiy uslub	Matn asosida dialog yaratish	Uslubiy vositalarni tahlil qilish
Publitsistik uslub	Debat tashkil etish	Dalil va asoslarni guruhlash
Ilmiy uslub	Konferensiya taqdimoti	Annotatsiya va referat tuzish
So'zlashuv uslubi	Rol o'yin (vrach-bemor, sotuvchi-xaridor)	Frazeologizmlarning ma'no turlarini farqlash

Har bir darsda talabalar avval individual tarzda muammoli topshiriqni tahlil qiladilar (kognitiv), so'ng juft yoki kichik guruhlarda muhokama qiladilar (kommunikativ) [7], nihoyat, o'z yechimlarini jamoa oldida himoya qiladilar.

3. Eksperiment natijalari

Semestr boshida va oxirida ikkala guruhda diagnostik test (40 savol, 40 ball) o'tkazildi. Shuningdek, motivatsiya darajasi 15 savolli so'rovnomma bilan o'lchandi (maksimal 75 ball). Natijalar 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval. O'rtacha bilim va motivatsiya ko'rsatkichlari

Guruh	Boshlang'ich bilim (ball)	Yakuniy bilim (ball)	O'sish (%)	Boshlang'ich motivatsiya (ball)	Yakuniy motivatsiya (ball)
Nazorat guruhi (n=39)	18,4	24,2	31,5%	42,1	48,3
Tajriba guruhi (n=39)	18,7	30,1	60,9%	41,8	62,4

Tajriba guruhida bilim ko'rsatkichining o'sishi nazorat guruhiga nisbatan 29,4 foiz punktga yuqori bo'ldi (60,9% va 31,5%). Motivatsiya ko'rsatkichidagi farq esa yanada keskin: tajriba guruhida motivatsiya 49,3 foizga oshgan bo'lsa, nazorat guruhida atigi 14,7 foizga oshgan.

Bundan tashqari, pedagogik kuzatuv ma'lumotlariga ko'ra, tajriba guruhida dars davomida talabalarning muhokamada ishtirok etish faolligi 3,4 barobar, mustaqil ravishda qo'shimcha material izlash hollari 2,8 barobar yuqori bo'lgan.

Muhokama. Olingan natijalar kommunikativ-kognitiv yondashuv talabalarning nafaqat bilim darajasiga, balki o'rganish motivatsiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. Ikkala guruhning boshlang'ich ko'rsatkichlari deyarli bir xil bo'lgani (bilim bo'yicha 18,4 va 18,7 ball, motivatsiya bo'yicha 42,1 va 41,8 ball) yakuniy farqni qo'llangan metodika bilan bog'lash imkonini beradi. Motivatsiyaning keskin oshishi o'z taqdirini belgilash nazariyasidagi avtonomiya, kompetentlik va bog'liqlik ehtiyojlari darsning muammoli, guruhli va refleksiv bosqichlarida qondirilgani bilan izohlanadi [3]. Shu bilan birga, tadqiqot bir semestr va 78 nafar talaba doirasida o'tkazilgani sababli natijalarni kengroq umumlashtirish uchun uzoq muddatli va kattaroq tanlovli tadqiqotlar talab etiladi.

Xulosa. Kommunikativ-kognitiv yondashuv talabalarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda an'anaviy va faqat kommunikativ yondashuvga nisbatan bir qator ustunliklarga ega:

- Talabalarning ichki motivatsiyasini sezilarli darajada (49,3%) oshiradi.
- Bilim sifatining o'sishi (60,9%) an'anaviy usulga qaraganda yuqori.
- Talabalar faqat gapirishga emas, balki tahlil qilish, xulosa chiqarish va o'z bilimlarini boshqalarga yetkazishga o'rganadi.
- O'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki fasilitator (yo'l ko'rsatuvchi) rolini bajaradi.

Kelgusida kommunikativ-kognitiv yondashuvni raqamli texnologiyalar (onlayn muhokama platformalari, avtomatlashtirilgan fikr-mulohaza tizimlari) bilan uyg'unlashtirish hamda o'zbek tilidan tashqari, chet tillarini o'qitishda ham sinab ko'rish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum Press.
4. Piaget, J. (1970). *Genetic epistemology*. New York: Columbia University Press.
5. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Qosimova, M. (2021). Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari. *Pedagogika va psixologiya*, 4(2), 55–63.

7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Jo'rayev, R. (2023). Oliy ta'limda kognitiv yondashuv: nazariya va amaliyot. Toshkent